

Ole Nørgaard:

Peter Neersø: Planlægningsreformer i Østeuropa. 90 sider.
Kr. 22,50.

Margit Nielsen: Ungarn - økonomi og reform. 212 sider, 117 tabeller, ordforklaring, stikordsregister. Kr. 64,50.
Syddjysk Universitetsforlag, 1978.

Fremstillinger af de østeuropæiske landes økonomiske systemer bevæger sig oftest - eksplicit eller implicit - inden for en begrebsramme, der er sammensat af 3 dikotomier, eller mere præcist 3 kontinua:

(a) Centraliserings-/decentraliseringskategorien, der siger noget om, hvor investerings- og allokeringsbeslutninger tages: i de centrale planlægningsorganer eller decentralt i de enkelte virksomheder.

(b) Kommando-/incentivkategorien, der refererer til, hvorledes beslutningerne bringes til udførelse: gennem centralt udstedte direktiver eller ved at lokke de økonomiske agenter i den ønskede retning med belønninger af den ene eller anden slags.

(c) Plan-/markeds-kategorien, der beskriver, hvorledes man opnår den detaljerede koordinering og balance mellem beslutninger, der vedrører økonomiens enkelte sektorer: gennem korrigerende centrale direktiver eller ved at lade markedsmekanismen (priserne) sørge for, at der opnås ligevægt i økonomien.

Ser vi med dette begrebsapparat på de østeuropæiske landes økonomiske systemer, har disse indtil begyndelsen af 1960'erne været karakteriseret ved at befinde sig i venstresiden af alle tre kontinua. Dvs. de har været præget af en centraliseret beslutningsstruktur kombineret med en stærkt bureaukratiseret planudførelsesprocedure. Markedet har, i det "officielle system", ikke været tillagt nogen funktion, idet priserne primært var udtryk for centralt fastsatte politiske målsætninger.

I sin helhed er et sådant system udtryk for det, der normalt går under betegnelsen "den stalinistiske vækstmodel". (Bevæger vi os helt til højre i de tre kategorier, nærmer vi os en egentlig

markedsocialisme, som vi f.eks. finder den realiseret i Jugoslavien efter 1965).

Den vækstmodel, der fandt sin endelige udformning efter Stalins sejr over den politiske opposition i begyndelsen af 1930'erne, havde frem til omkring 1960 kunnet fremvise store resultater. Både i Sovjetunionens to opbygningsfaser (industrialiseringen frem til anden verdenskrig og genopbygningen efter krigen) og i de østeuropæiske lande, der i krigens kølvand kom under sovjetisk herredømme, havde den vist sig yderst effektiv ved gennemførelsen af grundlæggende ændringer i disse samfunds økonomiske makrostruktur - ved forvandlingen fra agrar- til industrisamfund.

Imidlertid nåede man i slutningen af 1950'erne det punkt, hvor fortsat vækst ved at trække arbejdskraft fra landbruget over i industrien var udtømt. Yderligere fremgang måtte sikres gennem øget arbejdsproduktivitet og bedre udnyttelse af de eksisterende ressourcer. Man måtte med andre ord gå fra ekstensiv til intensiv vækst.

Denne udvikling stillede selvsagt nye og voksende krav til det økonomiske styringsapparat, krav som ikke kunne opfyldes. Væksttallene faldt brat. Det økonomiske system var blevet så komplekst, at det ikke mere kunne overskues i de centrale planlægningsorganer. Man var tvunget til at finde nye styringsmetoder, der sikrede større fleksibilitet i planopfyldelsen, samtidig med at man bevarede muligheden for at påvirke den generelle udvikling i overensstemmelse med de politiske målsætninger.

Reformerne var generelt karakteriseret ved en bevægelse mod højre: (a) begrænsning af den direkte styring, med tilsvarende større vægt på indirekte, finansielle virkemidler; (b) større vægt på materielle stimuli og på rentabilitet (profit) som succesindikator for den enkelte virksomhed; (c) en større anvendelse af markedskræfterne, både ved i højere grad at lade priserne afspejle de reelle produktionsomkostninger og ved at lade en del priser variere frit og derigennem fungere som indikator på forbrugernes præferencer.

Reformerne har imidlertid haft et meget varierende omfang i de enkelte lande. Yderpunkterne har været Sovjetunionen, hvor man primært reformerede styringsmidlerne, medens centraliseringen bevaredes, og Ungarn, hvor man bevægede sig ret langt over mod en egentlig markedsocialisme.

Det er disse reformer, deres forudsætninger og forløb, der er emnet for Peter Neersøs og Margit Nielsens fremstillinger.

Neersøs bog er en almen og kortfattet introduktion til en række centrale problemstillinger i reformerne, som de har fundet sted i hele Østeuropa. Den overvejende del af eksempelmaterialet er dog hentet fra Sovjetunionen. Fremstillingen bevæger sig hovedsageligt på det operationelle niveau, medens institutionelle forhold helt er udeladt og teoretiske overvejelser kun overfladisk inddrages i bogens konkluderende afsnit.

Margit Nielsens bog om de økonomiske reformer i Ungarn - den Nye Økonomiske Mekanisme (NEP) - fra 1968 er en langt mere omfattende og på grund af sin terminologi og indforståethed langt sværere tilgængelig fremstilling. Bogen er opdelt i 3 hovedafsnit: de problemer og diskussioner, der ledte op til reformerne, reformernes indhold og endelig deres samfundsmæssige konsekvenser. De økonomiske institutioner omtales kun i begrænset omfang, og overordnede teoretiske overvejelser er helt fraværende. Fremstillingen er uhyre detaljeret og endvidere som bilag forsynet med et omfangsrigt tabelmateriale, der dækker udviklingen i praktisk taget alle det ungarnske samfunds sektorer.

I begge fremstillinger lægges således vægten på en beskrivelse af processerne i det økonomiske system - noget der sætter grænserne for deres anvendelsesmuligheder. Neersøs kan således med udbytte læses som supplement til de mere traditionelle institutionsprægede fremstillinger, medens Margit Nielsens bog nok kræver en kombination af økonomisk viden og interesse for østeuropæiske forhold for at kunne anvendes med udbytte.

En kritisk kommentar må derfor mere gå på den økonomiske analyseform overhovedet end specielt på de to fremstillinger, der her er omtalt, og som med hver sine muligheder og begrænsninger er et velkomment supplement til den eksisterende dansksprogede litteratur om østeuropæiske samfundsforhold.

At forklare et økonomisk system ud fra sig selv med baggrund i en implicit antagelse om, at et ineffektivt økonomisk system ikke over tid kan eksistere stabilt, har ved behandlingen af markedsøkonomiske samfund sine hyppigt påviste mangler. Disse utilstrækkeligheder accentueres, når man har at gøre med de såkaldte socialistiske samfund med centraldirigerede økonomier.

For det første fordi vurderingen af et totalt socioøkonomisk systems effektivitet i sig selv er meget vanskelig, og kriterierne herfor vil i sig selv være påvirket af politiske værdier.

For det andet fordi den økonomiske udvikling i Østeuropa helt direkte er underlagt politiske beslutninger, et forhold der ikke er ændret med de økonomiske reformer. At analysere det økonomiske system uden hensyn til de politisk-socialt prioriteringer giver derfor i bedste fald et meget utilstrækkeligt billede af disse samfunds økonomiske muligheder.

For det tredje gælder det specielt for tværnationale sammenligninger, som Neersøs bog er et eksempel på, at udeladelse af forklaringsfaktorer fra det politiske og sociale niveau ikke åbner op den forståelse af de enkelte landes individuelle karakter, en komparation af reformernes forskelligartede indhold og forløb ellers kunne bidrage til. Neersøs konklusion (der er alt og intetsigende): at en demokratisering af det politiske og økonomiske system er nødvendig, hvis man skal overvinde de økonomiske effektivitetsproblemer, peger således også i retning af, at han overser, hvilke specifikke nationale, ekstra-økonomiske forhold det er, der også skal overvindes.